

Rotverhaal – Waarom dit verhaal? Het gedeelte uit Genesis waar hoofdstuk 34 bij hoort, is deze weken ook in de synagogelezingen aan de beurt. In dat gedeelte staan ook de verhalen over Jacobs gevecht bij de Jabbok, de verzoening met zijn broer Ezaü, de teksten rond de dood van Jacobs grote liefde Rachel en van zijn vader Izaäk. Allemaal mooi, ontroerend, prachtig verwoord in dit toch al zo tekstrijke eerste bijbelboek. En alles is ook stukken toegankelijker en voor de hand liggender om te lezen dan dit rotverhaal uit hoofdstuk 34. Er resoneert van alles mee als wij het lezen. We mogen veilig aannemen dat Genesis 34 niet is geschreven met het oog op de politieke en maatschappelijke janboel van Nederland en omstreken in het jaar 2022, maar als je het hele verhaal hoort, schieten je meteen termen te binnen als grensoverschrijdend gedrag, krijgsgeweld tegen burgerbevolking, hypocrisie, onderhandelingen, eerwraak, en commentaar vanaf de zijlijn. Al die associaties mogen dan niet bedoeld zijn, maar het is wel opvallend dat we de huidige items in een verhaal van meer dan 2500 jaar oud tegenkomen.

Geen eind, niet goed – Het was allemaal zo mooi geweest als Genesis na de verzoening tussen Jacob en Ezaü wat tijd had genomen om te vertellen over de geneugten van het beloofde land. Dat Jacob een tijdlang in pais en vrede had geleefd. Eind goed, al goed. Maar er is geen eind, en het gaat niet goed. En het past bij de opzet van Genesis dat het niet-goede niet zomaar onvermeld opzijgeschoven wordt. Tegelijk – en dat past in het grote geheel van dit boek – worden de tweede en derde zoon van Jacob, Simeon en Levi, door hun sterk afgekeurde gedrag ongeschikt verklaard voor datgene wat ook in de verhalen over Ezaü en Jacob centraal stond: het eerstelingschap. Langs welke lijn zal de geschiedenis van God met de mensen verder verteld worden? Wie zal vooropgaan in het doen van de geboden en het leven naar Gods wil? ¹ Jacob is na Abraham en Izaäk de gezegende onder de volken. Wie komt er na hem? In elk geval niet deze twee die door hun buitenproportionele wraakoefening zichzelf ongeschikt hebben bewezen. Het past bij dit boek (en alle volgende bijbelboeken) dat de schrijvers ervoor willen waken zichzelf en hun volk mooier, liever en onschuldiger voor te stellen dan het in werkelijkheid was. Mensen die zwaar de fout in gaan, die geen middel schuwen om hun meestal kortzichtige doelen te bereiken, worden niet tot helden gemaakt. Als je het eigen verleden niet ophemelt, hoef je decennia of eeuwen later ook geen schamel excuus op te lepelen. Als je je roofridders, je koloniale plunders of de uitvoerders van je politieke acties niet tot helden verklaart, hoef je jaren later ook niet hun standbeelden omver te halen. Als je een succesvolle snelle jongen niet als onaantastbaar kijkcijferkanon in de watten legt, hoef je er later ook niet als omroepbestuur laffe praatjes over op te hangen. Er is van alles wat pleit tegen heldenverering of speciale statussen voor speciale mensen. Dat hadden de schrijvers van Genesis al vroeg in de gaten.

Geven en nemen – Wat voor veel omstreden zaken in onze dagen geldt, geldt ook in Genesis: de rauwe werkelijkheid heeft ook nog eens meer kanten. En als er in het denken en doen van de mensheid al eens enige vooruitgang leek te bespeuren, dan wordt dat even later weer zonder pardon teruggedraaid.

Dinah. De dochter van Jacob. Ze gaat argeloos de stad in waar ze in de buurt is komen wonen. Kijken of ze vriendinnetjes kan vinden. In de stad Sichem heet ook de zoon van de baas Sichem. Kille zin: 'Hij zag Dinah, hij nam haar, lag bij haar en vernederde haar.' Een mensengeschiedenis lang al hetzelfde automatisme: mooie vrouw – némen. In het hele stuk is dat de toon: bij de onderhandelingen, altijd al een kwestie van geven en nemen, gaat het ook over het nemen en geven van dochters. En al het geven heeft slechts tot doel er meer voor terug te nemen dan je gegeven hebt. Sichem heeft haar genomen en vernederd. Verkracht dus. Maar prompt gebeurt er iets wat totaal onverwacht is: 'zijn ziel hecht aan haar'. Ach gut, hij wordt alsnog verliefd, dat joch! En hij doet niet wat het gebruikelijke patroon is, de vernederde afdanken en krachtig ontkennen wat hij gedaan heeft, maar hij wil verder met haar. De vraag of dat van de kerk wel mag of van andere fatsoensridders komt hier niet aan de orde: hij heeft genomen wat hem niet gegeven

¹ Voordat de verhalen over Jozef en zijn broers losbarsten, zal ook de oudste, Ruben, zijn rechten verspelen, zodat aan het eind van het boek er twee eerstelingen overblijven: Juda en Jozef.

was, maar nu 'spreekt hij ook nog tot het hart van het meisje'. Daar horen we dat haar hart ook naar hem uit lijkt te gaan. Komt het allemaal toch nog goed, denk je. Hoop je.

Tijdens de onderhandelingen stellen Sichem en zijn vader zich onderdanig op: 'Moge ik genade vinden in jullie ogen', 'vestigen jullie je toch hier, het land ligt open voor jullie.' 'Laten we samen verder gaan'. De zonen van Jacob maken deze snelle ontwikkeling niet mee, maar blijven steken in de schanddaad, dat Sichem hun zuster bezoedeld heeft. Het gaat ze kennelijk allemaal een beetje te snel, maar ze gunnen zichzelf ook geen tijd er nog eens rustig over na te denken. Ze beramen een boos plan om de Sichemieten erin te luizen, nota bene door er het grote verbondsteken tussen God en Abraham voor te gebruiken, de besnijdenis. Terug in Sichem weten Chamor en Sichem hun stadgenoten te overtuigen van de zin zich te laten besnijden door te wijzen op de grote voordelen die ermee verbonden zijn, culminerend in het zinnetje: 'Hun kudde en alles wat zij hebben en al hun dieren, zijn die dan niet van ons?' Dat lijkt erop, dus 'Laten wij het eens met hen worden, dat zij zich vestigen bij ons.' Politiek in de slechtste zin van het woord: om je zin te krijgen, in dit geval trouwen met Dinah, slijmen naar de ene kant en je achterban meekrijgen door verhalen op te hangen over de voordelen van de deal.

Jacobs reacties – Voor bestuurders is dit hoofdstuk dus leerzaam. Maar de bestudeerders van de tekst worden het nooit eens over hoe je dit alles naar waarde moet schatten. De rabbijnen, meer gewend aan een kritische aanpak van de bijbelteksten dan de christelijke geleerden, zijn tamelijk eensgezind in hun afkeuren van wat de zonen van Jacob doen. Jacob zelf, maar pas aan het eind van zijn leven (Genesis 49:5-7), is ook fel in zijn weerszin van wat Simeon en Levi in Sichem hebben aangericht. In wat wij gelezen hebben, komt hij nogal zwak uit de hoek: 'Jullie hebben me geruïneerd, ons in een kwade reuk gebracht bij de bewoners van dit land.' Dat is toch een beetje van het niveau 'wat zullen de burens er wel niet van zeggen'. Heel soms klinkt er in de commentaren ook wat stiekeme bewondering door voor de manier waarop de broers wraak nemen. Dat ze eisen dat 'al het mannelijke besneden wordt', verleidt één commentator tot de opmerking waarin je wat leedvermaak kunt horen: 'De Sichemieten moeten pijn voelen in het orgaan dat aan de oorsprong ligt van het conflict.'² Maar het lachen is iedereen wel vergaan, als we horen wat er daarna gebeurt. Een precisiebombardement op Sichem, de hele bevolking eraan. Russische generaals zouden er schouderklopjes van hun baas voor oogsten. Jacob gaat hier ook niet geheel vrijuit. Bij het eerste bericht over zijn dochter houdt hij zich stil, en pas nadat zijn zonen zijn losgegaan reageert hij met iets wat gezien de situatie toch maar iets zijdelings is. Pas op zijn sterfbed spreekt hij felle woorden van afkeur. Het hele verhaal is – en volgens mij is dat precies de reden dat dit stuk hier in de heilige Schrift staat – vol van kwade wil, domheid en overhaast reageren, waardoor alle op gang gebrachte goede voornemens en beginnend vertrouwen om zeep worden gebracht. En als dat alles vrij direct te verbinden valt met situaties die zich nu voordoen, is het dus de vraag of we sinds Jacob en zijn zonen ook maar iets hebben bijgeleerd.

Waar zijn al de bloemen heen? – 'When will we ever learn?' Dat is de slotregel van een liedje dat de Amerikaanse volkszanger Pete Seeger schreef, begin jaren '60. 'Where have all the flowers gone?' Waar zijn al de bloemen heen? Een anti-oorlogslied dat vooral geassocieerd werd met de eerste wereldoorlog, misschien omdat het beeld van bloemetjes die bloeiden op voormalige slagvelden al sterk was ingeburgerd. Het lied werd een hit in alle talen van de oorlogvoerende partijen: 'Sag mir wo die Blumen sind' zong Marlene Dietrich en ze deed er tevens de Franse versie bij: 'Qui peut dire où sont les fleurs?' En aan het slot zong zij, bij de vraag wanneer we het ooit zullen leren, het woord 'jamais'. Nóóit zullen we het leren. Of er ook een Russische versie is, weet ik niet, maar het lied is wel ontleend aan een Russisch gedicht en Pete Seeger heeft ook een Russisch melodie gebruikt voor 'Waar zijn alle bloemen heen?'

Weet jij waar ze zijn? Geplukt door jonge meisjes.

En waar zijn die meisjes heen, waar zijn die gebleven?

'Gone to young men': met de jongens meegegaan.

En waar zijn die jongens heen?

'Gone to soldiers,' soldaten geworden.

² Huub Oosterhuis/Alex van Heusden, *In den beginne, het boek Genesis* (1999), 142.

*En die soldaten, waar zijn die gebleven?
'Gone to graveyards', dood en begraven zijn ze.
En wat is er met die graven gebeurd?
Daar zijn bloemen op gegroeid, velden vol.
En dan kan het liedje overnieuw beginnen:
En waar zijn dan die bloemen heen?*

Een eeuwige kringloop van het goede, de schoonheid, bloemen, meisjes en jongens, naar het kwaad, oorlog, dood en verderf. En soms weer even terug. *En niets valt omhoog en alles omlaag / En niets is nog af en alles nog nergens*, zingen we straks.

*En overal mensen die weten van niets
en maken van alles –
en alles bederven, [...] en
achteloos doden.*

Komt het nooit verder? Is de geschiedenis eindeloze herhaling, een golfbeweging, nu eens een tijdje progressief lijkend, dan weer repressief? Soms de goede kant uit, met meer en meer zeggenschap voor eerder nooit gehoorde mensenkinderen, om ze dan weer terug in hun hok te schoppen? Zullen we het ooit leren in vrede en gerechtigheid te leven?

Het zwijgen van Dinah – Al die vragen worden extra klemmend als we zien wie er in Genesis 34 wel en niet aan het woord komen. Jacob, zijn zonen, Chemor en Sichem, ze blazen allemaal hun partijtje mee. Eén is er in het hele stuk die zwijgt. Dinah. Er wordt haar niets gevraagd, ze wordt genomen en teruggenomen, ze wordt door een vreemdeling vernederd en door haar broers evenzeer. Ze blijft woordeloos. En dat is precies wat talloze vrouwen na haar is overkomen. Wie vernederd wordt, zo werkt dat in onze geesten, heeft de neiging de schuld of een deel daarvan bij zichzelf te zoeken. De omgeving, familie, vrienden, de agenten op het bureau waar je een aanklacht wilt indienen, werken dat in de hand. Van 'wie gaat er dan ook zó gekleed de stad in?' tot 'dan ben je waarschijnlijk eerst ook te toeschietelijk geweest'. Of bedreigingen die deel van de vernedering uitmaken zorgen ervoor dat iemand wel oppast om er ook maar iets over te zeggen. Totdat ze jaren later vastloopt, en dan nog. De verhalen zijn legio en stuk voor stuk te gruwelijk om op te rakelen. Van de vernedering door leden van de eigen familie, juist die mensen die je had moeten kunnen vertrouwen, tot de vernedering in het veelvoud, in de kampen en de kerkers waar mensen nummers werden – en wórded, waar ze, als ze het overleven, uitkomen om er vervolgens nooit meer over te willen spreken, bezeerd tot voorbij hun dood. Het zwijgen van Dinah duurt voort tot in onze dagen. Of is er een kentering gaande, niet pas sinds Metoo#, maar daardoor wel sterk in het nieuws gekomen? Zijn de breed uitgemeten gevallen van vernedering in alle lichte en zwaardere voorbeelden wanen van de dag, of gaan ze ons verder helpen in de strijd tegen alle vormen van machtsmisbruik? Ik hoop het, maar ik zou er niet op wachten. Jezelf weerbaar maken tegen ongewenst gedrag lijkt me vooralsnog het beste om te doen. Het in geen geval pikken en ook niet opkroppen tot weet ik wanneer. Ik hoorde van een schrijnend geval van machtsmisbruik aan de universiteit dat er mensen jarenlang niets gezegd hadden omdat ze bang waren voor hun baan. Dat is een begrijpelijke angst, want bij het aanpakken en aanklagen van een losgeslagen hotemetoot, loop je de kans om werk dat voor jou belangrijk is, niet meer te kunnen doen – dat je er als slachtoffer uitgewerkt wordt is allerm minst denkbeeldig. Maar toch kun je ook daarin streng zijn en, rechtop van lijf, rechtop van ziel, vaststellen: werk dat ik onder zulke omstandigheden moet doen, terwijl ik moet verduren wat onverdraaglijk is, dat vertik ik te doen. In veel gevallen kun je ook met opgeheven hoofd wegwandelen. Maar ik heb langs de zijlijn makkelijk praten. Er is een hypotheek, de energieprijzen vliegen omhoog en dat maakt dat je klem kunt zitten. Al slalomend door alle berichten en commentaren heen, mag je hopen dat het niet hetzelfde liedje blijft voor immer en eeuwig, maar dat het gaat zoals in het liedje van straks:

*Maar hier en daar mensen en steeds meer en overal
mensen die doen wat vandaag nog gedaan moet.
Die langzaam maar zeker, bezeten van liefde,*

*de aarde opdelen
uit de onderste afgrond.*

Gebeurd en gebeurt – Een van mijn favoriete Huub-citaten is: ‘Er staat niets in de Bijbel dat niet ook echt gebeurt is.’³ Uit het hoofd citerend heb ik er vaak van gemaakt: ‘Er staat niets in de Bijbel dat niet ook echt gebeurt.’ En daarom wil Genesis 34 gelezen en doordacht worden. Juist in de aanloop naar de gezelligste feestdagen die we kennen – maar niet heus: Advent is de voorbereidingstijd op de gedenktag van de geboorte van een kind in een kille wereld: geen plaats in de herberg, een kribbe (of voederbak zo u wilt) als wieg. Ouders zonder rechten, maar met op te volgen bevelen van hogherhand. Een kind waar geen plaats voor is. Echt gezellig zal dat feest ooit pas worden als voor ieder kind ter wereld, om te beginnen bij Ter Apel en Lesbos, ruim plaats wordt ingeruimd. En wanneer de mensen die er nu, om welke reden van zelfbescherming ook, het zwijgen toe doen, vrijuit kunnen spreken. En lachen. En gelukkig zijn. Zo’n akelig hoofdstuk als dat van vanmorgen houdt ons een spiegel voor, plaatst ons voor vragen en doet ons beseffen dat we òm moeten met onze levens. Niet meer gedachteloos, ongeconcentreerd, taalarm en doelloos, maar vol verlangen uitziend naar en meewerkend aan de wereld die komen zal.

Het zwijgen van God – Een laatste opmerking bij dit stuk. Behalve Dinah is er nóg iemand die zwijgt. Terwijl Hij zich tot nu toe niet onbetuigd heeft gelaten en zo af en toe zeer met zijn schepselen in discussie is gegaan. En af en toe stevig ingrijpt. In dit hele stuk komt God niet voor. Waarom? Heeft Hij zich afgewend, wil Hij met al dit afschuwelijks niets te maken hebben? Maar waarom dan niet? Hadden we niet mogen verwachten dat Hij in actie zou komen tegen het geweld wat het meisje wordt aangedaan? ‘Nou,’ luidt een Joodse reactie op die vraag, ‘met ingrijpen, zoals bij Noach bijvoorbeeld, had Hij gemerkt dat het vrijwel geen effect had gehad op het menselijke gedrag ná de ingreep. Hij besloot het over een andere boeg te gooien. Tegen alle onmenselijkheid van de mensheid was geen kruid gewassen. Wat Hij kon doen, was de slachtoffers van alle geweld en vernedering bijstaan. Ze duidelijk maken dat niet het kwaad dat ze overkomen was de doorslag gaf, maar hun reactie erop.’ Van een vreeswekkende godheid aan wie almacht en alwetendheid werd toegekend, werd hij een God voor kleine, vernederde mensen.

*Hij zocht een andere weg,
daalde af in woestijn,
werd een stem uit het vuur:
“Leer elkaar te bevrijden.”
Hij schiep een weg van woorden
die te verstaan en te doen zijn:
brood en recht voor de armen,
voor de dorstigen water.
Hij sprak ze in alle talen,
ze staan aan de hemel geschreven:
vriendschap ontferming en trouw.
Hij denkt dat ze kunnen. Hij wacht.
Hij is gaan wonen bij mensen
in schemerlicht en verwarring.
Hij wil een kleine-mensen-god zijn.
Liefde sterk als de dood. (naar Psalm 76 vrij)*

In Genesis 34 was God bij Dinah. Hij zweeg met haar.

Wat een boek, met zulke verhalen! Je zou met de uitleg ervan wel altijd bezig willen blijven.
En zo moge het ook zijn.

³ Huub Oosterhuis, *Boek van mijn leven* (2000), 9.